Wiktor Korotkij*

Narodowy Uniwersytet im. Tarasa Szewczenki w Kijowie, Ukraina

<https://orcid.org/0000-0003-0448-1967>

Наукова полеміка хлопомана Володимира Антоновича - інструментарій захисту прав української мови і літератури

Анотація: У статті досліджується один із напрямків різнопланової і мало вивченої діяльності видатного українського вченого та громадського діяча, професора Володимира Антоновича. Етнічний поляк, присвятивши своє життя служінню народу України, став на захист української мови і літератури та відстоював їх права в науковій полеміці. Наукова дискусія у тогочасних умовах була для київського професора єдиним офіційним інструментарієм, який дозволяв публічно обговорювати важливі для українства питання та висловлювати свій підхід до їх вирішення.

Ключові слова: *Володимир Антонович, українська мова і література, наукова дискусія.*

Polemika naukowa chłopomana Wołodymyra Antonowycza - narzędzia do obrony praw języka i literatury ukraińskiej

Streszczenie: W artykule rozpatrzono jeden z kierunków różnorodnej i mało zbadanej działalności ukraińskiego naukowca i działacza społecznego Wołodymyra Antonowycza. Polak z pochodzenia, poświęcił życie służ-

* Wiktor Korotkij – dr; docent Katedry Dawnej i najnowszej historii Ukrainy Wydziału Historycznego Narodowego Uniwersytetu im. Tarasa Szewczenki w Kijowie. Autor ponad 520 publikacji naukowych, m.in. *Andrijowych: bibliografichny`j pokazhchy`k* (2016).

niu narodowi ukraińskiemu. Stał w obronie języka i literatury ukraińskiej prowadząc polemikę badawczą. Dyskusja naukowa w ówczesnych warunkach była dla profesora z Kijowa jedynym oficjalnym narzędziem pozwalającym mu na publiczne omówienie kwestii istotnych dla Ukraińców oraz sformułowanie odpowiednich metod ich rozwiązania.

Słowa-klucze: Wołodymyr Antonowycz, język i literatura ukraińska, dyskusja naukowa.

**Scientific polemics of a "peasant-lover" (Ukr. *khlopoman*),
Volodymyr Antonovych - tools for the protection of the rights
of the Ukrainian language and literature**

Summary: The article investigates one of the directions of the diverse and still poorly researched activity of the famous Ukrainian scientist and public figure, Professor Volodymyr Antonovych. A Pole by descent, he devoted his life to the people of Ukraine, defending Ukrainian language and literature in scientific polemics. Scientific dispute was the only official tool that the professor could use to publicly discuss the problems that were crucial for Ukraine, and to propose appropriate solutions.

Key words: Volodymyr Antonovych, Ukrainian language and literature, scientific discussion.

Мовне питання Володимир Антонович вважав незмінною складовою комплексу проблем, що нині називається українським питанням. Зазначимо до того ж, що інколи важко чи навіть неможливо провести межу між його політичними та науковими поглядами, хоча генезу останніх прослідкувати набагато простіше. Тому погляди Володимира Антоновича-політика, на відміну від Володимира Антоновича-науковця, залишаються недостатньо дослідженими¹.

¹ О. Кіян, *Володимир Антонович: історик і організатор «Київської історичної школи»*, Київ 2005.

Політичне кредо Володимира Антоновича та перипетії його громадської діяльності були вкрай неоднозначними і суперечливими для сучасників. Такими вони залишаються і для сучасних істориків. Друзі, товариші й соратники, учні й послідовники визнавали його главою українського руху не лише в Російській імперії, а й у Галичині. Через різну поінформованість і ступінь наближеності до знаного діяча українства їхні свідчення різняться².

Ми поділяємо влучну тезу, яку свого часу висловив у своїх спогадах Максим Славінський, що рельєфно окреслює місце і роль київського професора в українській історії. Він стверджував: «коли б Українці не мали Антоновича – ціла історія українського національного відродження була б у значній мірі zdeформована і скалічена, а щонайменше – перестояла б у часі. Бо ж був Антонович інтелектуальним мотором, мозком того відродження протягом майже цілої другої половини XIX століття і то в критичні, найтемніші часи його»³.

Власне розуміння свого тернистого шляху до українства Володимир Антонович оприлюднив у «Мемуарах», підготовлених на схилі літ⁴. Початком руху до української демократичної ідеї професор вважав перші університетські роки, коли він усвідомив, що єдиним демократичним елементом у краї є селяни⁵. На той час його знання про українство «були ніякі», деякі історичні відомості юнак міг почерпнути лише з книжок Аполона Скальковського «Історія Нової Січі» та «Наїзди гайдамаків», а про Тараса Шевченка та кирило-мефодіївців навіть не чув. Він зізнався, що шлях до українства прокладав самотужки⁶, Творчість Міхала Чайковського, образи героїв його творів заклали першу підвалину його українства⁷.

² В. Ульяновський, В. Короткий, *Володимир Антонович: образ на тлі епохи*, Київ 1997, s. 34-35.

³ М. Славінський, *Спогади, Син України: Володимир Боніфатійович Антонович*, т. 2, Київ 1997, s. 215.

⁴ В. Антонович, *Мемуари. Твори*, т. 1, Київ 1932, s. 3-61.

⁵ В. Ульяновський, В. Короткий, dz. cyt., s. 39.

⁶ Тамże, s. 40.

⁷ В. Короткий, *Міхал Чайковський і Володимир Антонович: «Українська школа» польської романтичної літератури і становлення українофільства: монографія*, Вінниця 2015.

А згодом юнак «став придумувати, як на своєму ґрунті примінити загальні принципи теоретичної демократії. Притуляючи слабкі знання про українство до загальної демократичної французької теорії, – згадував літній професор, – я одкрив сам собою українство. І чим більше займався наукою, чим більше читав і знайомився з історією, тим більше переконувався у тому, що відкриття моє – була не зайва вигадка»⁸. Отже, саме наука завершила формування світоглядних орієнтирів Володимира Антоновича. Саме за її допомогою етнічний поляк-католик проходить еволюцію: від учасника польських національно-визвольних змагань до хлопоманства і православ'я, а далі стає очільником українського громадського руху, творцем новітньої національної ідеології.

Володимирові Антоновичу нечасто доводилося публічно висловлювати власні політичні погляди і декларувати життєві пріоритети. Роблячи це вкрай рідко і з суттєвими обмеженнями, він упродовж багатьох років дотримувався оприлюдненого життєвого кредо, як це було у випадку з його знаменитою сповіддю. Вперше опублікована в «Основі» (№1 за 1862 рік) «Моя исповедь» стала програмою дій київського українофіла на все життя⁹. Для полеміки з Тадеушем Падалицею (Зеноном Фішем) на початку 1860-х рр. і відстоювання інтересів українського народу молодий хлопоман обрав тоді російську мову, зізнаючись: «Отвечаю на языке, который я успел изучить лучше нежели украинский»¹⁰. Для досягнення поставленої мети – покращення життя народу, він закликав український народ та його симпатиків не братися за ніж чи косу, а підвищувати освітній і культурний рівень та досягати цього за допомогою науки й моралі. Саме наука стала його зброєю, за допомогою якої він намагався вирішувати усі життєво важливі для українського народу питання, серед яких було і питання мови та літератури. Мова, як переконував Володимир Антонович, була важливим, але не єдиним чинником націєтворення, тому він вважав можливим відстоювати права української мови за допомогою російської.

⁸ В. Антонович, *Мемуари...*, dz. cyt., s. 40.

⁹ Tegoż, *Моя исповедь. Ответ пану Падалице, „Основа” 1862, № 1, s. 83-96.*

¹⁰ Tamże, s. 83.

Питання мови і літератури народу, служінню якому він присвятив своє життя, завжди турбувало Володимира Антоновича. Проте публічно про це він заявив лише один раз. Чи не єдиною, опублікованою за життя, працею вченого, у якій він декларував власні погляди на питання української мови і літератури, стала полемічна замітка «К вопросу о галицко-русской литературе (по поводу статьи проф. Т.Д. Флоринского)»¹¹. Поява статті не в останню чергу пов'язана з полемікою, яка розпочалася довкола мовного питання на XI Археологічному з'їзді, що відбувався у Києві влітку 1899 р. Восени того ж року один із найвпливовіших і найпослідовніших ворогів української мови і всього українства, професор-славист Університету св. Володимира Тимофій Флоринський опублікував у газеті «Киевлянин» низку статей під загальною назвою «Несколько слов о малорусском языке (наречии) и новейших попытках усвоить ему роль органа науки и высшей образованности», які побачили світ і окремою книгою¹². Статті заперечували право українського народу на власну мову і літературу, а також звинувачували очільника київського підготовчого комітету з проведення XI Археологічного з'їзду Володимира Антоновича у сприянні мовному сепаратизму, який, на думку автора, поширювало львівське Наукове Товариство імені Шевченка (далі НТШ).

Володимир Антонович не лише відповів Тимофію Флоринському на висунуті ним звинувачення, але, спростовуючи їх, пояснив причини своєї участі в публічній дискусії щодо мовного питання, якої уникав майже сорок років. Він заявив, що ніколи не вступав у полеміку з мовного питання через те, що її учасники були здебільшого письменниками, які «трактуя о вопросах филологических, литературных, этнографических и вообще культурных, [...] соединяли их тесно с вопросами политики, до которых лицам, интересующимся только культурными отношениями, не было никакого дела»¹³. І далі роз'яснив власну позицію: «возражать

¹¹ Там же, *К вопросу о галицко-русской литературе (по поводу статьи проф. Т.Д. Флоринского)*, „Киевская старина” 1900, кн. 3, s. 396-423.

¹² Т. Флоринский, *Малорусский язык и «українсько-руський» літературний сепаратизм*, Санкт-Петербург 1900.

¹³ В. Антонович, *К вопросу о галицко-русской литературе...*, dz. cyt., s.396.

таким писателям, по большей части публицистам, по моему мнению, было невозможно с точки зрения объективно-научной, да пожалуй, под час, и не совсем безопасно»¹⁴.

Київський професор запевняв, що брати участь у мовних дискусіях з політичним відтінком у тогочасній Російській імперії було небезпечно. Як культурник-еволюціоніст він свідомо уникав публічних обговорень проблем, пов'язаних з мовними питаннями. І лише статті проф. Тимофія Флоринського, колеги по Університету св. Володимира, який задекларував необхідність застосування наукового підходу при обговоренні мовного питання, спонукали Володимира Антоновича висловити власне розуміння проблеми.

Володимир Антонович констатує, що у першій половині своєї статті професор-славіст дотримується заявленого ним «науково-об'єктивного методу», тому він «не может не согласиться с некоторыми его выводами»¹⁵. Разом із тим науковець запевняє, що: «высокомерный тон по отношению к мнению противников не отвечает условиям научной полемики»¹⁶. Дискусію з опонентом знаній українофіл вів дуже обережно і виважено, виключно в рамках існуючої та визнаної в межах імперії Романових наукової доктрини. Це обмежувало його можливості та змушувало мати справу з деякими тогочасними теоретичними постулатами та аксіомами, згодом спростованими науковцями та самим перебігом історичного процесу. Однак це не завадило йому поставити під сумнів тезу Тимофія Флоринського про те, що: «русский народ как в антропологическом, так и в лингвистическом отношении представляет единое целое»¹⁷. Ця аргументація лежала виключно в науковому полі і зводилася до наступного: «провозглашают единство антропологического типа при настоящем состоянии русской антропологической науки нам кажется и преждевременно и не научно»¹⁸.

¹⁴ Тамże, s. 396.

¹⁵ Тамże, s. 397.

¹⁶ Тамże.

¹⁷ Тамże, s. 398.

¹⁸ Тамże, s. 399.

У своїй відповіді Тимофію Флоринському Володимир Антонович акцентує увагу на тому, що його колега визнає «естественную, хотя и не необходимую» потребу в існуванні «некоторой областной литературы», яка повинна «довольствоваться скромною ролью подлитературы, служащей дополнением к общей, главной литературе»¹⁹. Визнаючи тезу про «подлитературу» майже базовою для подальшої полеміки із своїм опонентом, професор саме навколо неї вибудовує систему власної аргументації. Поступово «подлитература» у трактуванні українофіла стає «малорусской литературой» і ці два поняття стають майже тотожними, що уможливило відстоювання права української літератури на повноцінне функціонування.

Погоджуючись з деякими положеннями, висловленими професором-славістом, його опонент заявив: «Если мы готовы согласиться с главным положением проф. Флоринского относительно значения малорусской литературы или подлитературы в пределах России, то совершенно расходимся с его взглядом о значении этой литературы в Галиции»²⁰. Знаного українофіла обурювала позиція колеги по Університету св. Володимира, який вважав неприпустимим використання галичанами розмовної мови для написання наукових статей та видання наукових журналів. Професор-славіст співчував західним і південним слов'янам у їх прагненнях до створення власних літератур і відродженні мов, але аналогічні дії галичан «не только не пользуются его симпатиею, – писал Володимир Антонович, – но вызывают в нем страстное отрицание и порицание»²¹.

У статті «К вопросу о галицко-русской литературе...» Володимир Антонович проявив себе не лише висококваліфікованим науковцем, але і талановитим полемістом. Він використовував у дискусії зі своїм опонентом найрізноманітніші аргументи, серед них і суперечності його тексту. Володимир Боніфатійович, приміром, писав: «если проф. Флоринский действительно убежден в том, что попытка создать научную

¹⁹ Тамże, s. 400.

²⁰ Тамże, s. 402.

²¹ Тамże, s. 404.

малорусскую литературу есть утопия, “осужденная жизнью и законом культурного развития народов”, то для нас совсем не понятны его опасения относительно пропаганды этой утопии. Если его мнение верно, то, конечно, утопия не может никого прельстить и кончиться лишь тем, что утописты потратят несколько тщетных усилий и никого не увлекут...»²².

Звинувачуючи галичан у створенні літературної мови та використанні розмовної української мови як наукової, професор-українофоб називав її штучною, позначеною численними мовними впливами, зокрема польськими. У якості аргументу він наводив список із 200 слів, начебто запозичених з польської мови. Проаналізувавши їх, опонент зауважив, що «проф. Флоринский не остался на высоте своего филологического образования»²³. Адже серед слів, зарахованих професором-славістом до польських, були українські, німецькі й латинські. Володимир Антонович не без іронії зазначив, що зарахування до категорії польських значної кількості слів давньої української мови, очевидно, обумовлено тим, що професор-славіст, перебуваючи в Києві вісімнадцять років, так і не знайшов часу вивчити «малорусское наречие». Загалом «предвзятая мысль проф. Флоринского о полонизации галицкого литературного языка до того увлекла его, что он записывает в полонизмы и чисто русские слова как, например: урядник, запас»²⁴.

У непригаманій для себе манері Володимир Антонович майже відкрито звинуватив опонента у філологічному невігластві. Спростовуючи черговий «аргумент» ворога українства, який звинувачував галичан у численних мовних запозиченнях, він визнав їх закономірним процесом. У процесі творення національних мов і термінології запозичення були і залишаються притаманними усім мовам і літературам світу, включаючи російську²⁵. На думку знаного українофіла дивним є те, що: «предъявляют к другой литературе такие требования пуризма, которые считают не обязательными для собственной литературы»²⁶.

²² Там же, s. 406.

²³ Там же.

²⁴ Там же, s. 407.

²⁵ Там же, s. 408.

²⁶ Там же.

Вміло використовуючи прорахунки Тимофія Флоринського, з метою убезпечити себе і залишитися у межах наявного правового поля, Володимир Антонович демонстративно звертався «за підтримкою» держави як союзника, апелюючи до «мудрості» державних чиновників, роблячи їх ніби-суддями у науковій суперечці. Такий реверанс у бік держави і показовість цього звернення слід розглядати як захистну реакцію людини, яка, добре знаючи структуру державного апарату Російської імперії та специфіку його функціонування, вирішила використати цей фактор на свою користь. Професор, у такий спосіб, презентує себе законослухняним громадянином, який веде звичайну наукову дискусію у межах, дозволених державою. Про свою т. зв. «аполітичність» він заявляв і на початку статті.

У статті «К вопросу о галицко-русской литературе...» київський професор захищав не лише «галицько-руську» літературу в Галичині, але і всю українську літературу та її право на повноцінне функціонування. Свої зусилля він направив і на підтримку інституції, що була найяскравішим уособленням тогочасних прагнень національно свідомих українців та втіленням української ідеї – НТШ. Київський українофіл популяризує Товариство у доступний йому спосіб. Він зазначав, приміром, що НТШ за сім років видало 80 томів праць наукового змісту та інформував, що українська спільнота Наддніпрянщини фінансово підтримує Товариство значно краще, ніж підтримуються проросійські інституції Західної України.

Далі Володимир Антонович звернув увагу на недотримання Тимофієм Флоринським засад наукової етики. Останній у своїй провокативній статті використовував замість аргументів метод навішування ярликів. Теза колеги з Київського університету про начеб-то незрозумілу фанатичну ненависть до Росії українських діячів Галичини також ним спростовується. Він стверджував, що це положення його опонента «совершенно субъективно и произвольно»²⁷. І додав: «Если галицкие литераторы отстаивают право на существование ученой литературы на своем наречии, то из этого не следует, чтобы они относились враждо к русской литературе»²⁸. Навівши приклади популяризації російської науки і літера-

²⁷ Тамże, s. 416-417.

²⁸ Тамże, s. 417.

тури, здійснені в українськомовних друкованих органах Західної України, Володимир Антонович зазначив: «проф. Флоринский просто ошибался, отождествляя свой личный взгляд на данный вопрос с интересами русской культуры и, тем более русского государства вообще»²⁹. І констатував: «Мы держимся несколько иного взгляда на отношения России к славянству, чем уважаемый автор»³⁰. Різні бачення вирішення слов'янського питання в тогочасній імперії Романових давало йому можливість маневру в обґрунтуванні власної позиції щодо захисту прав української літератури й мови в Галичині.

З'ясуванню окремих питань, які виникли довкола використання української мови на XI Археологічному з'їзді у Києві, присвячена завершальна частина статті київського українофіла. Уникаючи повторів, акцентуємо увагу лише на тих посилах Володимира Антоновича, які проголошувалися ним уперше, а тому важливі для об'єктивної реконструкції перебіку подій.

Особлива увага у статті «К вопросу о галицко-русской литературе...» приділена захисту репутації учня, Михайла Грушевського, оскільки критика його діяльності монархістом Тимофієм Флоринським мала, на думку вчителя, яскраво виражений особистий характер³¹. Учений переконаний, що: «Нет ничего более нежелательного в научной полемике, как сводить дело на личные счеты»³². Найталановитіший випускник історико-філологічного факультету Університету св. Володимира, автор вагомих наукових публікацій звинувачувався колишнім деканом у тому, що у Львові не писав свої праці російською мовою і винними у цьому називав якісь «неведомые и темные силы»³³. професор-українофіл заявив, що не менше за свого опонента уболіває за честь і гідність Київського університету, проте не поділяє його поглядів на діяльність свого учня. Він вважає його гордістю Університету св. Володимира, який теж повинен радіти успіхам

²⁹ Там же.

³⁰ Там же.

³¹ Т. Кальченко, *Киевский клуб русских националистов. Историческая энциклопедия*, Киев 2008, s. 329-336.

³² В. Антонович, *К вопросу о галицко-русской литературе...*, dz. cyt., s. 421.

³³ Там же.

свого вихованця на науковій ниві, а «не скорбить из-за специальных филологических взглядов»³⁴.

Учитель не завжди поділяв погляди свого учня, у тому числі і на мовні проблеми. Обумовлювалося це не в останню чергу належністю до різних поколінь діячів українства, які жили у відмінних умовах й політичних реаліях. Михайло Грушевський підходив до мовного питання «з погляду національно-культурних інтересів, як до могутнього культурного знаряддя»³⁵. Через те його цікавила не мова загалом, а мова культурна, літературна. У передмові (1907 р.) до збірки «Про українську мову й українську справу» він чітко засвідчив власну позицію: «Справа літературної, культурної мови була й зостається одним з основних пунктів в українському питанні»³⁶. Але навіть різні погляди на питання використання української мови не заважали учителю завжди захищати свого учня від найрізноманітніших звинувачень з різних боків, у тому числі Тимофія Флоринського.

Закінчується стаття старого українофіла «К вопросу о галицко-русской литературе» найвагомішими аргументами, які в тих умовах він міг навести. Володимир Антонович вважав, що питання використання української мови як наукової потребує широкого наукового обговорення за участю усіх зацікавлених сторін. Частина нищівної критики дісталася під кінець статті і персонально Тимофію Флоринському. Для детальнішого ознайомлення з характером ведення Володимиром Антоновичем наукової дискусії наведемо у повному обсязі останній абзац його показової статті. Отже, він підсумовував: «Раз сойдя с почвы научного обсуждения спорного вопроса на скользкий путь административных мероприятий, допустив в своей статье эпитеты, которые читающая публика привыкла встречать в значении ненаучном (пропаганда, сепаратисты, темные силы), проф. Флоринский неминуемо должен был вызвать те неприятные по его адресу эпитеты, на которые он жалуется в своей статье. Заметим

³⁴ Там же, s. 422.

³⁵ П. Ковалів, *Михайло Грушевський у боротьбі за українську мову*, „Записки Наукового Товариства Шевченка” 1978, т. 194, s. 42.

³⁶ М. Грушевський, *Про українську мову й українську справу. Великий українець. Матеріали з життя та діяльності М.С. Грушевського*, Київ 1992, s. 18.

от себя, что эпитеты эти, лицами знающими проф. Флоринского, должны быть признаны не только утрированными, но и несправедливыми. Мы, с своей стороны, могли-бы упрекнуть почтенного автора лишь в излишней страстности в обсуждении научного вопроса, которая по временам побудила его держаться не слишком точно пределов научной полемики и делать экскурсы в области чуждые науке»³⁷.

Можна з упевненістю сказати, що переможцем у публічній дискусії двох професорів історико-філологічного факультету Університету св. Володимира на сторінках друкованих київських видань став Володимир Антонович. Його полемічна стаття «К вопросу о галицко-русской литературе (по поводу статьи проф. Т. Д. Флоринского)», опублікована «Киевской стариной», виявила не лише вміння ведення професором наукової дискусії, але й засвідчила глибоку та всебічну обізнаність у предметі обговорення. Докази старого українофіла були більш науково аргументованими, а тому переконливішими, навіть з огляду на те, що цього разу він доволі вільно поводився з деякими термінологічними поняттями, застосування яких раніше свідомо уникав. Вимушене, але усвідомлене використання термінології опонента, застосування у статті наукового і публіцистичного підходів, уможливило паралельне ведення ним не лише наукової, але і політичної дискусії. Вміло убезпечуючи себе декларованою тезою про власну аполітичність і культурний характер громадської діяльності, показово демонструючи вдавану лояльність до владних інституцій та держави, історик і громадський діяч вів одночасно з науковою дискусією політичну, відстоюючи права української мови і літератури на вільний розвиток і не лише в Галичині.

Питання української мови і літератури Володимир Антонович вважав органічною і невід'ємною складовою частиною загального українського питання. Він підходив до вирішення проблеми з урахуванням найновіших досягнень у цій галузі. Саме наука стала міцним підґрунтям для формування його теоретичних поглядів на мовне питання. Завдяки їй він сформував власну позицію, яка упродовж багатьох років залишалася незмінною і виявилася життєздатною.

³⁷ В. Антонович, *К вопросу о галицко-русской литературе...*, dz. cyt., s. 423.

Погляди київського професора на мовні проблеми українського народу формувалися в умовах тогочасної російської дійсності для якої характерни було несприйняття всього українського і навіть його заборона³⁸. Учений жив в умовах російських реалій, де лише наукова аргументація мала, хоча і обмежене, але право на існування. Для здійснення своєї імперської політики загалом, і щодо України зокрема, російська держава залучала усі придатні для цього методи і засоби, використовувала усі наявні інструменти впливу. Одним із елементів імперської політики стала російська література, представники якої йшли у форватері державної русифікаторської політики³⁹.

За таких обставин університетська наука залишалася чи не єдиним плацдармом легального обстоювання прав українського народу, у тому числі на його власну історію, мову й літературу. Наукова діяльність на користь України була обрана Володимиром Антоновичем свідомо, адже університетська професорська діяльність відкривала для нього найширші можливості із усіх наявних на той час. Російські університети другої половини XIX – початку XX ст., попри тотальний державний контроль, залишалися єдиними центрами, де поєднувалися освіта, наука й культура й у стінах яких вивчалася регіональна історія і культура, до того ж могла мати місце наукова дискусія. Крім того, університети в імперії Романових були центрами адаптації європейської університетської ідеї до російських реалій. «Среди всех инноваций, утвердившихся в России, после петровских реформ, – припускає Андрій Андрєєв. – университет явился, быть может, в наиболее чистом виде европейским институтом»⁴⁰. Центральне місце в європеїзації російського університету відіграло встановлення прямих освітніх зв'язків Російської імперії з Європою.

Немає нічого дивного чи незрозумілого у тому, що Володимир Антонович легально порушував лише ті проблеми, які дозволено було обговорювати, не виходячи з поля академічної науки. Російська уні-

³⁸ М. Шкандрій, *В обіймах імперії: російська і українська література новітньої доби*, Київ 2004.

³⁹ Є. Томпсон, *Трубадури імперії: російська література і колоніалізм*, Київ 2006.

⁴⁰ А. Андрєєв, *Русские университеты XVIII – первой половины XIX века в контексте университетской истории Европы*, Москва 2009.

верситетська наука, на відміну від західноєвропейської, була не зовсім надійним, але все-таки захистом для ученого та відкривала можливість хоча б часткової легальної реалізації своїх планів. Тому він тримався своєї професорської посади в Університеті св. Володимира. Вона давала не лише деякий захист завдяки престижності соціального статусу, можливості кар'єрного росту, гідній платні та пенсії, але й забезпечувала певні переваги, серед яких: можливість здійснення наукових досліджень і публікацій їх результатів, поїздки з науковою метою за кордон та отримання звітної, без огляду цензором, літератури та кореспонденції.

Як професор російського імператорського університету і державний чиновник Володимир Антонович мав можливості, хоча й обмежені, легально, за допомогою науки, захищати українські інтереси і мову рідного для нього народу. Проте, була низка питань, яких в умовах тогочасної самодержавної Російської імперії публічно порушувати він не міг, хоча і розумів необхідність їх вирішення. Приміром, лише під час революції 1905-1907 років в імперії Романових він міг запропонувати відміну усіх цензурних обмежень, спрямованих проти української мови та літератури. А ідею з відкриттям спеціальної українознавчої кафедри та читанням лекцій українською мовою реалізував у Львівському університеті його учень Михайло Грушевський. Але попри всілякі труднощі та перепони, Володимир Антонович зробив чимало реальних кроків, покликаних захистити і популяризувати українську мову та літературу. Робив він це як особисто, так і за допомогою своїх однодумців і учнів. Політична та наукова діяльність знаного українофіла, завуальована під легальне культурництво, значною мірою уможливила Українську Революцію та Визвольні Змагання українського народу, який визнав видатного ученого і громадського діяча своїм Сином.

Bibliografia

- Andryeyev A., *Russkiye universitety XVIII - pervoy poloviny XIX veka v kontekste univeritetskoy istorii Evropy*, Moskva 2009
- Antonovych V., *K voprosu o halytsko-russkoi lyterature (po povodu staty prof. T. D. Florynskoho)*, „Kyevskaia staryna” 1900, kn. 3, s. 396-423.
- Antonovych V., *Memuary. Tvory*, t. 1, Kyiv 1932, s. 3-61.
- Antonovych V., *Moya ispoved. Otvet panu Padalytse*, „Osnova” 1862, № 1, s. 83-96.
- Florynskyi T., *Malorusskyi yazyk i «ukrainsko-ruskyi» lyteraturnyi separatyzm*, Sankt-Peterburh 1900.
- Hrushevskyi M., *Pro ukrainsku movu y ukrainsku spravu. Velykyi ukrainets. Materialy z zhyttya ta diialnosti M. S. Hrushevskoho*, Kyiv 1992.
- Kalchenko T., *Kyevskyi klub russkykh natsyonalystov. Ystorycheskaia entsyklopedyia*, Kyev 2008, s. 329-336.
- Kiian O., *Volodymyr Antonovych: istoryk i orhanizator «Kyivskoi istorychnoi shkoly»*, Kyiv 2005.
- Korotkyi W., *Mikhal Chaikovskiy i Volodymyr Antonovych: «Ukrainska shkola» polskoi romantychnoi literatury i stanovlennya ukrainofilstva: monohrafiia*, Vinnytsia 2015.
- Kovaliv P., *Mykhailo Hrushevskyi u borotbi za ukrainsku movu*, „Zapysky Naukovoho Tovarystva Shevchenka” 1978, t. 194, s. 42-55.
- Slavinskyi M., *Spohady. Syn Ukrainy: Volodymyr Bonifatiiovych Antonovych*, t. 2, Kyiv 1997, s. 215.
- Tompson E., *Trubadury imperii: rosiiska literatura i kolonializm*, Kyiv 2006.
- Ulianovskyi W., Korotkyi Wiktor, *Volodymyr Antonovych: obraz na tli epokhy*, Kyiv 1997.